

CAM TAVANI KIRMAK: PARLAMENTODA CİNSİYET KOTASI¹

Breaking the Glass Ceiling: Gender Quota in Parliament

Ceray Aldemir*
Canan Budak**

Öz

Siyasal katılım demokratik bir yaşamın en temel gerekliliklerinden biridir. Kadınların da erkekler kadar aktif bir katılımla dâhil oldukları siyasal alan, toplumsal sorunların dengeli bir biçimde çözülmesine olanak tanıyabilecektir. Ancak, kadınların aktif katılımın önünde birtakım engeller bulunmaktadır. Bu engeller, kadının diğer kamusal faaliyetlere katılmasına veya orada yükselmesine engel olanlar ile benzerlik göstermektedir. Çalışmada cam tavan kavramıyla ele alınan bu engelleri aşabilmek için farklı ülkeler tarafından kullanılan kota örnekleri ele alınmıştır. Türkiye ölçeğinde bugün parlamentoda bulunan siyasi partilerin tüzük ve programları üzerinden yapılan bir içerik analizi ile de kota ve katılım kavramları özelinde, kadınların TBMM'deki mevcut durumlarına ilişkin güncel bilgiler verilmiştir.

37

Anahtar Sözcükler: Cam Tavan, Parlamentoda Cinsiyet Eşitliği, Cinsiyet Kotası, Kadın Kotası

Abstract

Political participation is one of the most fundamental requirements of a democratic life. The political space in which women are involved as well as men can allow for a balanced resolution of social problems. However, there are a number of obstacles and barriers to active participation of women. These barriers are similar to those that prevent women from participating in, or rising up in, other public activities. In this study, case of quotas used by different countries

* Dr. Öğretim Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Muğla , Türkiye cerayaldemir@mu.edu.tr ORCID Numarası: W-3668-2017

Dr. Ceray Aldemir, Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Public Administration, Muğla , Türkiye cerayaldemir@mu.edu.tr ORCID Number: W-3668-2017

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Muğla , Türkiye, cananulku@posta.mu.edu.tr

Graduate Student (MA), Muğla Sıtkı Koçman University, Social Science Institute, Public Administration Department, Muğla , Türkiye, cananulku@posta.mu.edu.tr

Geliş Tarihi / Received: 13.04.2018 - **Kabul Tarihi** / Accepted: 15.04.2018

to overcome these obstacles, which are covered by the glass ceiling concept, were discussed. A content analysis of statutes and programs of political parties in Turkish Parliament have adhered. How the quota and participation concepts are addressed by these parties is interpreted and updated information on the current status of women in the TBMM is given by this study.

Keywords: Glass Ceiling, Gender Equality in the Parliament, Gender Quota, Women Quota

Giriş

21. yüzyılın ilk çeyreğinde dünyanın farklı ülkelerinde gerçekleşen genel ve yerel seçimler birbirinden farklı sayısal verileri ve toplumsal gerçeklikleri içermekteydi. Kuşkusuz bunlardan en göze çarpanı 2003 sonbaharında Ruanda'da gerçekleşen seçimlerdir. Beklenmedik bir biçimde Ruanda'da seçimler kadınların %48,8 temsili ile sonlanmıştır. Bu oran kendisine en yakın ülke olan İsveç'ten bile yaklaşık %6 daha fazlaydı. Bu sonuçlar hem akademide hem de siyasi söylemde, siyasi alanda kadın temsili konusunun önemini ve gerekliliğini bir kere daha vurgulamaktadır. Cinsiyet farklarından kaynaklı sorunlar düşük gelirli ülkelerde hala önemli bir gündem olmasına rağmen, son yarım yüzyılda, kadınların dünya genelinde eğitim, işgücüne katılım ve politik aktivizm alanlarında önemli ilerlemeler kaydettiği görülmektedir. Dünya Bankası tarafından 2017 yılında yayınlanan istatistiklere göre kadınların eğitime katılım ve başarı oranları erkekleri geride bırakmıştır (World Bank, 2017). Bu kazanımın tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Örneğin, 19. yüzyıl feministleri, doğal haklar geleneğinden hareketle, erkeklerin sahip olduğu dokunulamaz doğal haklara, bir insan ve vatandaş olarak kadınların da sahip olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu hakların başında eğitim hakkı, mülkiyet hakkı ve oy hakkı gelmektedir ve bu hakların en ateşli savunucuları ise İngiltere ve Fransa'dadır (Donovan, 2015: 21-72).

19. yüzyılın sonunda kadınların oy hakkı mücadelesi ilk filizini verdi ve 1893 yılında Yeni Zelandalı kadınlar oy hakkını elde etti. 1906 yılında ise kadınların oy hakkını tanıyan Finlandiya, Avrupa'da bu sürecin başını çekerken İspanya, Türkiye, Fransa ve İtalya süreci görece geriden izledi (The Guardian, 2011). 1994 yılına gelindiğinde dünyadaki ülkelerin %96'sında kadınlar oy kullanma haklarını kazanmışlardı. Kadınlar Umman'da 2003, Kuveyt'te 2005, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde 2006 yıllarında oy kullanma hakkını elde etmişlerdir. Bu gelişmeleri dünya genelinde kayıtlı kadın seçmen oranındaki artışlar izledi. Örneğin, Mısır'da 1975'te %16 olan kadın seçmen oranı 2004'te %37'ye yükselmiştir. Barbados, Şili, Ekvador, Malta, Porto Riko, İsveç ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ise bugün kadınlar seçimlere erkeklerden daha yüksek bir katılım göstermektedir (Pande ve Ford, 2011:2).

Gerek Avrupa’da gerekse Türkiye’de 19. ve 20. yüzyıla damgasını vuran kadın hareketleri, toplumsal yaşamın her alanında ve siyasi karar alma mekanizmalarında, kadınların da erkekler kadar eşit ve görünür olma hakkına sahip olduğunu savunmuşlardır. Onların mücadeleleri ile siyasi eşitsizliğin önündeki yasal engeller kalksa da parlamentolarda eşitsizlik bugün hala bir sorun olmaya devam etmektedir. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de bireyler siyasal karar alma mekanizmalarına dâhil olmada cinsiyet ve cinsel yönelimleri nedeniyle bazı görünmez engeller ile karşılaşmaktadır. Engeller, toplumsal cinsiyet kalıpları dahilinde eril bir portre çizmeyen bireylerin önüne sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik etkenlerle örülmüş bir duvar çekmektedir. Siyasi partiler ise bu duvarın taşlarını koyanlar arasında yer alabilmektedir. Bu çalışmanın da temel amacı, güncel duruma göre, TBMM’de parti grubu bulunan siyasi partilerin tüzük, program ve uygulamalarıyla engel duvarına katkıda bulunmak konusundaki tavırlarını ortaya koymaktır.

Feminist literatürün sıkça vurguladığı konulardan biri de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yolunda nitelikli kamu politikalarının üretilmiyor oluşudur. Bu bağlamda Türkiye’de kadın hakları konusunda yaşanan temel sorunların çözümüne giden yol, parlamentoda eşit temsilin sağlanmasından geçmektedir. Dolayısıyla parlamentoda eşit ve adil bir toplumsal cinsiyet temsili, üretilecek kamu politikalarının da niteliğini arttıracaktır. Bu çalışmada, parlamentoda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için iyi uygulama örnekleri karşılaştırmalı olarak incelenecek ve bu bağlamda Türkiye’de takip edilmesi gereken yol hakkında öneride bulunulacaktır. Çalışma kapsamında, araştırma soru ve amacı ile ilgili yazın karşılaştırılmalı yöntem ile taranmıştır. Ardından, TBMM’de parti grubu bulunan AKP, CHP, HDP ve MHP’nin parti tüzük ve programları ile -varsa- parti kadın kollarının yönetmelikleri içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Son olarak, söz konusu partilerin uygulamaları hakkında en gerçekçi fotoğraflardan biri olarak, yapılan en son genel seçimle partilerin meclise giren temsilcileri arasında kadın vekillerin oranına yer verilmiştir.

Kavramsal Çerçeve “Cam Tavan” ve “Siyasi Katılım”

Cam tavan kavramı ilk kez 1970 yılında ABD’de “glass ceiling” adıyla ortaya çıkmış ve 1986 yılında Hymowitz ve Schellhardt tarafından “kadınların işletmelerde bir üst pozisyona geçerken karşılaştığı her türlü engel ve haksızlık olarak kullanılmıştır” (Lockwood, 2004:46’dan aktaran Gökçaya, 2014: 7). Bugün sosyo-ekonomik hayatın içindeki aktörlerin çeşitlenmesiyle kavram daha da genişleyerek “tüm bireylerin sadece cinsiyetleri ya da cinsel yönelimleri nedeniyle, çalışma hayatı ve siyasi katılım alanlarında belirli bir

kademenin üzerine çıkmalarını önleyen görünmez bir engeli” ifade etmektedir. Cam tavan, bireyler hiyerarşi basamaklarını tırmadıkça kalınlaşmakta ve belli bir noktadan sonra kırılmaz hale gelmektedir (Eliot ve Smith, 2004: 366’dan aktaran Başak, 2012: 122; Güner, 2016). Kavram 90’lı yıllarla beraber yatay bir genişleme ile yalnızca kadınlar için değil, etnik azınlıklar ve LGBT bireyler için de kullanılmaya başlanmıştır (Baxter Wright, 2000: 275-278’den aktaran Başak, 2012: 122).

Cam tavan kavramı, 1995 yılında ABD Çalışma Bakanlığı tarafından kadınların ve azınlıkların nitelik ve becerilerine bakılmaksızın yükselmelerini engelleyen “siyasi bir kavram” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımın diğer tanımlardan en önemli farkı, kavramı sosyolojik ya da psikolojik bir zemine değil tamamen politik bir zemine oturtuyor olmasıdır. Her ne kadar, siyasi arenada kadının ve azınlıkların konumuna dair yapılan kavramsallaştırmada, diğer sektörlerdeki karşılaşılan benzer noktalar öne çıkarılsa da dikkat edilmesi gereken birtakım hususlar bulunmaktadır. Siyasal arenada ya da en dar anlamıyla parlamentoda cam tavan diğer eşitsizlik biçimlerinden farklıdır, çünkü burada üst seviyelere yükselişte engellerin ciddiyetini artırması gerekmektedir. Bu bağlamda cam tavanın en kapsamlı tanımı Cotter ve diğerleri (2001: 655-661) tarafından yapılmıştır. Cotter cam tavanı 4 temel kıstas etrafında tanımlamaktadır. Bunlardan ilki “*koşullu dikey eşitsizlik*” olarak tanımlanmıştır. Amerikan Federal Cam Tavan Komisyonu, kavramı “kadınların ve azınlıkların yükseltilmelerinin önündeki yapay engeller” olarak tanımlamaktadır. Bu da kavramın sadece işgücü pazarı eşitsizliğini değil, aynı zamanda işgücü ayrımcılığını da işaret ettiğinin bir göstergesidir. Cotter ve diğerlerine (2001:656) göre bu ilk kıstas, kişinin geçmiş “nitelikleri ve başarıları” ile açıklanamayan bir iş eşitsizliğinin mevcudiyetinin kabul edildiği alandır.

İkinci kıstas ise kavramın, örgütün üst basamaklarındaki eşitsizliği yansıtan bir kavram olmasıdır. Örgüt hiyerarşisi boyunca bütün düzeylerde kadının ilerlemesinin önündeki engeller sabit görünüyorsa, orada cam tavan değil sadece cinsiyete dayalı ayrımcılık söz konusudur. Cotter ve diğerleri (2001: 658) bu ikinci kıstası “*baştan aşağı eşitsizlik*” olarak ifade etmekte ve dezavantajlılık halinin bu durumda sürekli ve değişmez olduğuna dikkat çekmektedirler. Bu kıstasa benzer bir yorum da Burbridge (1994: 25-26) tarafından yapılmıştır. Burbridge, süreklilik halinin devamının, kadınların yöneticilik, profesyonellik ve teknik mesleki bilgilerin gerekli olduğu alanlardan uzak tutularak sağlandığını ileri sürmektedir.

Cotter ve arkadaşları tarafından ortaya atılan üçüncü kıstasa göre, cam tavan sadece yüksek düzeylerdeki cinsiyet ya da ırk oranlarını değil, daha yüksek düzeylere ilerleme şansında da cinsiyete ya da ırka dayalı eşitsizliği temsil eder, yani “*kariyer ilerlemesinde eşitsizliktir*”. Cotter’ın kavramsallaştırmasını politik alana uyarlayan Folke ve Rickne’ye (2016:571) göre ise bu üçüncü kıstasın politik alana yansımaları, özellikle alt kademe ofis işlerinde, mecliste ya da siyasi partilerde kadın istihdamını görmek çok daha olasıyken, üst basamaklara yani yöneticilik ve liderlik kadrolarına çıkıldıkça kadın sayısında gözle görülür bir azalma olduğu yönündedir. Bu süreç, kadınların politik alana girişlerinden itibaren ulaşabilecekleri son noktaların gösterilmesi ve kadının dikey yükselme olasılığı bulunmayan görevlerde yer alması şeklinde de ifade edilebilir. Dolayısıyla kadın, psikolojik olarak siyaset hayatında üst düzey pozisyonları görebilir ancak erişemez bir duruma çekilmektedir.

Cotter ve diğerleri tarafından belirtilen dördüncü kıstas ise “çeşitlenen kariyer senaryoları” olarak ifade edilir. Bu aslında, kariyer basamaklarında ilerledikçe kadınların karşılaştıkları dezavantajların artışı ifade etmek üzere yapılmış bir kavramsallaştırma. Siyasal alana uyarlandığında ise sadece kadın olmanın ya da “öteki” olmanın yaratacağı sorunların çeşitliliğini ifade etmek üzere kullanılmıştır. Her ne kadar cam tavan araştırmalarının odak noktası üst pozisyonlara yükselmeler ve ücret artışlarıymış gibi dursa da politik alanda cam tavan oluşmasının ya da oluşturulmasının birtakım sosyolojik ve kültürel gerekçeleri olduğu da bir gerçektir. Özellikle siyasal alanda kadına toplum tarafından atfedilen konum bu dört temel kriterin oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Kadının siyasal alana katılması gecikse de zaman içinde eğitim fırsatları ve imkanları ile politik alanda görünür olmaya başlaması, üst düzey makamlara gelme beklentisini arttırmaktadır. Bu bağlamda, kadınların siyasal katılımını arttırmak, cam tavanı kırmanın bir yolu olarak gösterilebilir (Pyeatt ve Yanus, 2018).

Siyasi katılım, bir toplumun üyelerinin, siyasi sistem karşısındaki durum, tutum ve davranışlarını ifade etmektedir. Amerikalı siyaset bilimci Dahl’a göre siyasi katılımın dört boyutu vardır: İlgi, siyasal olaylara seyirci olmayı; önemseme, seyirci olunan siyasal olayları önemsemeyi; bilgi, önemsenen siyasal olaylar ve sorunlar hakkında etraflıca bilgi edinmeyi ve son olarak eylem, hakkında etraflıca bilgi edinilen siyasal olaylara aktif olarak katılmayı ifade eder. Aktif katılım kavramı ise seçim kampanyalarında çalışmak, siyasi bir mevki için aday olmak ve siyasi bir mevki sahibi olmak gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır² (Kapani, 2015: 144-147).

Kadınların siyasi katılımıyla ilgili literatürde birbirinden farklı görüşler öne sürülmüştür. Kadınların siyasi katılımının herhangi bir pozitif yansımalarının olmayacağını iddia edenlerin yanında; kadının bir birey olarak siyasete pozitif katkılarının olacağını ifade edenler de vardır. Kadınların siyasete katılımının topluma herhangi bir getirisi olmayacağını iddia edenlerin en çok ileri sürdükleri nokta, siyasal katılımın en yaygın hali olan oy vermede dahi kadınların kararlarının ataerkil etkilerle şekillendiğidir. Diğer bir ifadeyle, bu iddiayı ileri sürenler, kadının siyasal davranışının görünür ya da örtülü olarak erkekler tarafından yönlendirildiği şeklinde bir algıya sahiptirler. Kadının siyasete katılması gerektiğini savunanların gerekçelerinin başında ise kadınların siyasette daha çok yer almalarının, insan haklarının kullanımını yaygınlaştıracağı ve kadın değerlerinin siyaseti olumlu yönde dönüştüreceği gelmektedir (Güneş-Ayata, 2011: 261-2; Demir, 2015b, s. 27–30).

Siyasal katılım ile ilgili feminist literatürde yer alan ayırım ise bireysel katılım ve toplumsal katılım arasında yapılmaktadır. Böylesi bir ayırımı vurgulayan Güneş-Ayata, bireysel katılımı temel vatandaşlık görevleri arasında saymakta ve hiçbir ikili insan ilişkisine dayanmayan bir yönü olduğuna değinmektedir. Bu katılım türünün en belirgin örneğini, oy verme davranışı oluşturmaktadır. Oy verme davranışı, bireysel katılım niteliğini, oyun gizli olması prensibinden almaktadır. Toplumsal siyasal katılım ise bireysel katılımın aksi biçimde, siyasi parti üyesi olmak, siyasi bir mevki için aday olmak gibi insan ilişkilerini ve sosyal faaliyeti içeren bir katılım türüdür. Bu iki katılım türünden ilkinde, dini inanç, eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik statü ve cinsiyet gibi nesnel etkenler temel şekillendirici rol oynasa da burada, cinsiyetin etkisi hayli değişkendir. İkinci tür katılımı ise etkenler birbirinden oldukça farklı ve çeşitlidir. Kadınların bireysel siyasal katılımı, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadınların oy verme hakkının tanınmasından sonra yaygınlıkla teşvik edilmeye ve desteklenmeye başlanmıştır. Bu noktada asıl sorun, kadınların siyasete toplumsal bakımdan katılımı konusunda aynı desteği görmüyor oluşundadır (Güneş-Ayata, 2011:261-4).

Parlamentoda Cam Tavan

IPU Ocak 2018 raporuna göre kadınlar dünya genelinde parlamentoların yalnızca %23’ünü oluşturmaktadır. Bu rakam, esasen parlamentolarındaki kadın temsilci oranlarının %61 ile %41 arasında olduğu görülen ülkelere yukarıya çekilmektedir. Zira 32 ülkede kadınlar parlamentonun %10’undan daha azını oluşturmakta, hatta bunların 4 tanesinde parlamentoda hiç kadın bulunmamaktadır. Türkiye’de ise güncel duruma göre kadınlar parlamentonun %13,78’ini oluşturmaktadır (IPU, 2018; TBMM, 2018). Rakamlar göstermektedir ki dünya genelinde kadınlar, siyasi katılım göstermekten

kaçınmakta ya da geri bırakılmaktadır. Her iki ihtimal de parlamentoların kalın cam tavanlara sahip olduğu anlamına gelmektedir. Siyasi katılım gösteren kadınlar temsil mekanizmalarının üst basamaklarına tırmanmaya çalıştıkça, cam tavanlar kalınlaşıyor ve onları kırmak zorlaşıyor.

Cam tavanların kalınlaşmasına ne ya da neler sebep olmaktadır? Bu sorunun cevabı hem içsel hem de dışsal nedenleri işaret etmektedir. Kadınların halihazırda diğer tüm kamusal faaliyetlere olduğu gibi toplumsal siyasi katılımında da karşılaştıkları engeller çok çeşitlidir. Ancak bunlardan siyasi engeller, sosyo-ekonomik ve psikolojik engeller ile medya engeli daha çok ön plana çıkmakta ve feminist literatürde de sıkça vurgulanmaktadır. Siyasi engeller, tarihsel ve siyasi olarak liderlik ve politikacılığın erkek işi olarak görülmesinden doğmaktadır. Kadınlar bu alandan uzak durmaları gerektiği öğretisi ile yetiştirilmektedirler. Siyasete ilgi duyup da politikacılığı bir meslek olarak icra etmek isteyen kadınlar ise bu yöndeki girişimlerinde çoğu zaman -tarihsel bakımdan eşit katılımı destekleyici politikalardan yoksun olan- partilerinden gerekli motivasyon ve desteği göremeyip, yalnız bırakılırlar. Siyasi partilerin alt düzey faaliyetlerine katılan kadınların sayısı yüksek olsa da üst kademelere erişimin zorluğu, nihayetinde süresiz ve görünmez bir kadın katılımına neden olmaktadır (Berktaş, 2004: 26-7; Tan, Ecevit, Sancar-Üşür & Acuner, 2008:226-7; Güneş-Ayata, 2011:264-6; Demir, 2015a:38-9).

Sosyo-ekonomik ve psikolojik engeller, kamusal-özel alan ayrımında, kadınların doğal varlık alanlarının özel alan olduğuna dair yaygın toplumsal düşünceden doğmaktadır. Bu tahayyüle göre özel alana dair iş ve sorumluluklar kadına aittir ve kadın, ekonomik açıdan özgür değildir. Ekonomik zayıflığını gidermek için özel alanın dışına adım atıp, çalışma yaşamına atılan kadınlar ise çoğu zaman toplumsal yapı tarafından eş ve anne rolleriyle kodlanmış olmaktan kaçamamakta ve çifte bir sorumluluk altına girmektedirler. Bu çifte yük, kadınların başka şeylerle ilgilenmesi için gerekli alanı tüketir ve siyasi katılım göstermesinin önüne hem psikolojik hem de toplumsal bir engel koymuş olur. Medya engeli, medyanın genel olarak cinsiyetçi bir dil kullanarak, kadınların yaşamını kuşatmasını ifade eder. Kullanılan cinsiyetçi dil, kadınlar aleyhine kanaat ve tutumları yerleştirmeye neden olmakta, ilaveten medyada kadınlara daha çok magazinsel açıdan yer verilmesi ise kadınların kamuoyu oluşturma ve onu etkileme fırsatı yakalamasına engel olmaktadır (Berktaş, 2004: 26-7; Tan vd., 2008:228-39; Güneş-Ayata, 2011:267-8; Demir, 2015a:39-41).

Günümüzde, dünyada ve Türkiye’de bireylerin siyasi katılımı açısından yasalar eşit bir tutum sergilemektedir. Peki bu eşit yaklaşıma rağmen kadınlar neden parlamentolarda cam tavanlar ile karşılaşılıyorlar? Bu sorunun cevabı

yukarıda da işaret edildiği üzere, toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Toplumsal yaşamın her alanında görülen mekân ve cinsiyet özdeşleştirilmesi siyasette de bireylerin önüne çıkmaktadır. Bu noktada, eşitliğin yalnız adından söz etmeyi bir kenara bırakıp varlığını deneyimlemek ancak bazı özel düzenlemeler ile mümkündür. Bu kapsamda, örneğin, AB'nin parlamentolarda sayısal anlamda eşit temsil için izlediği politika, kritik eşik olarak anılan bilimsel bir tespite dayanmaktadır. Buna göre, parlamentolarda kadın oranı %33 (1/3) olmadıkça eşitlikten söz etmek pek mümkün değildir (Berktay, 2004:27; Sayın 2007 :70-75). Türkiye'de kadınlar siyasal mekanizmalara tam katılım hakkına kavuşalı 84 yıl oldu ve o günden bu yana 22 genel seçim yapıldı. Fakat 84 yıl boyunca kadınların meclisteki temsil oranının kritik eşik olarak anılan %33'ü dahi geçemediği görülmektedir. Hal böyleyken, Türkiye'de kadınların eşit temsilden ziyade, siyasi karar alma mekanizmalarında temsilen yer aldığını söylemek abartılı olmayacaktır (Çelebi, 2015: 183).

Tablo 1: Yıllara Göre Milletvekilleri Sayıları ve Kadın Vekil Oranları

SEÇİM YILI	TOPLAM VEKİL	KADIN	TEMSİL ORANI %
1935	399	18	4,5
1939	429	16	3,7
1943	455	16	3,5
1946	465	9	1,9
1950	487	3	0,6
1954	541	4	0,7
1957	610	8	1,3
1961	450	3	0,7
1965	450	8	1,8
1969	450	5	1,1
1973	450	6	1,3
1977	450	4	0,9
1983	399	12	3,0
1987	450	6	1,3
1991	450	8	1,8
1995	550	13	2,4
1999	550	23	4,2
2002	550	24	4,2
2007	550	50	9,1
2011	550	79	14,4
2015(07.06)	550	98	17,8
2015(01.11) ³	550	81	14,7

Kaynak: (TUIK, 2018).

1. Cinsiyet Kotası Uygulamaları ve Ülke Örnekleri

Cinsiyet kotası kavramı, yer yer kadın kotası kavramı ile eş anlamlı kullanılsa da bu iki kavram özünde aynı şeyi ifade etmemektedir. Kadın kotası kavramı, anlam olarak içinde takılı kalınacak bir sınırı ve lütfü barındırmaktadır. Oysa herhangi bir cinsiyetin katılımı lütuf değil, haktır. İlâveten, cinsiyet kotası kavramı çoğunlukla politika için kullanılsa da kavram, herhangi bir cinsiyete terk edilmesi ihtimali olan diğer iş sahaları (Ör. Hemşirelik, İnşaat Mühendisliği vb.) için de kullanılmaktadır.

Siyasal katılımı ifade etmek için kullanılan cinsiyet kotası kavramı, siyasi partilere, seçimlerde gösterecekleri adayların her iki cinsiyet için de alt sınırını belirtmektedir. Buna göre, her cinsiyetten belirlenen sınırın altında olmamak ve diğer cinsiyetin temsil oranını işgal etmemek kaydıyla, gösterilecek aday sayısı kotanın üzerinde olabilir (Sitembölükbaşı, 2007:15). Cinsiyet kotası ile ilgili yasal bir düzenleme bulunmayan hallerde, siyasi partiler tüzüklerinde gerekli düzenlemeyi yaparak kendilerine kota sınırı koyabilmektedirler (Sayın, 2007:32). Ancak yine de kendisine koyduğu kota şartına uymak parti yönetiminin inisiyatifine kalacaktır. Bu nedenle, eşit temsilin garantörü anayasa ya da seçim kanununda yapılacak düzenleme olacaktır.

Cinsiyet kotasına dair pek çok eleştiri yapılmıştır ancak bu eleştirilerin eril söylemler olduğu yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, siyasetin erkek işi olduğunu iddia eden söylemlerin yanı sıra kadınların aday gösterilmeme ya da politik alanda daha az görünür olmalarını, onların “daha az” nitelikli olmalarına bağlayan söylemler de geliştirilmiştir. Eleştiriye nitelik ya da yetenek eksikliğinin ötesine taşıyıp kadınların doğaları gereği temsil için gerekli kritik eşiği aşsalar da ortak paydaları olmadığı için birlik sağlayamayacağını iddia eden görüşler de bulunmaktadır. Olayın toplumsal boyutuna işaret eden eleştiriler ise kota ile temsilde eşitlik sağlansa da bunun toplumsal yaşamda bir şey değiştirmeyeceğini öne sürmüşler ve siyasete kadın katılımını arttırmak, erkeklerin siyasetten uzaklaşmasına ve bir süre sonra siyasetin kadın mesleğine dönüşmesine neden olabilir şeklinde bir varsayım ortaya atmışlardır. Bu gibi eleştirilerin herhangi bir tutarlı yanı olmamakla birlikte, her biri erkek egemen toplumlarda siyaseti yine erkek egemenliğinde görmek isteyen bakış açısının ortaya attığı eleştiriler olarak kalmaktadırlar. Bu eleştirilere cevaben her bir varsayımın ve algının toplumda kadına atfedilen ya da atfedilemeyen rollerden kaynaklandığını söylemek de yanlış olmayacaktır. Bunun için de toplumsal yaşamda değişim en gerekli yöntemdir ve bu değişim eğitim yolu ile sağlanır. Eğitimde cinsiyet eşitliğini sağlamanın yolu ise ülke yönetiminden yani siyasetten geçmektedir. İlâveten, siyasette

kadın temsilini arttırmak salt biyolojik bir temsili değil, politik bir duruşun da temsil edilmesini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, toplumsal bir grup olarak kadınların taleplerinin temsil mekanizmalarına yansımaları gerekir. Bu noktada ise önemli olan bilinç yükseltme çalışmaları yürütecek olan feminist örgütlerin faaliyetleridir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, cinsiyet kotası, salt kadın ya da erkek kotası değildir. Her iki cinsiyetin de belirlenen sınırın altında adayı olmaması gereğini ifade eder (Tan vd., 2008:223-4). Bu da aslında cam tavan engelini toplumda sadece kadınlar için değil dezavantajlı konumdaki herkes için neden aşılması gerektiğinin önemli bir gerekçesidir.

Tablo 2: Farklı Kota Uygulamaları

Kota	Tanımı	Uygulama Alanı
Sabit Kota	Temsilde cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla belirli oran ya da sayıda koltuğun ayrılmasıdır. Çoğunlukla yasal bir düzenleme ile sağlanır.	Arjantin, Belçika, Fransa, Ruanda ve 20 başka ülkede daha.
Oranlı Kota	Siyasal partilerin kendi örgütlenmeleri içinde kullandığı bu yöntem göre, her cinsiyetin, toplam üyeler içindeki oranı o cinsiyetin temsil oranını verir. Partiler bu yolla üyeliği teşvik etmeye çalışmaktadır.	Arjantin, Avustralya, Danimarka, İsveç, İzlanda, İtalya, Mozambik ve 66 başka ülkede daha toplamda 173 siyasi parti.
Boş Koltuk Kotası	Sabit kota ve oranlı kotanın varlığına rağmen temsilde cinsiyet eşitliğinin sağlanamaması halinde ayrılan koltukların boş bırakılması uygulamasıdır. Bu yolla bir sonraki seçime kadar eksik sayı ile çalışmak zorunluluğu olduğundan, temsilde eşitsizliğe neden olan etmenlerin törpülenmesi teşvik edilir.	Tercihen sabit kota ve/veya oranlı kota yöntemleriyle beraber kullanılarak, bu kotaların istismar edilmesinin önüne geçilmektedir. Yöntemin uygulandığı ülkelerden bazıları Belçika, Uganda ve Güney Afrika'dır.
Aday Listesi veya Fermuar Listesi Kotası	Temsilde cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla adayların farklı cinsiyetlerden birer birer, ikişerli yahut daha başka bir ritmik düzen ile sıralandığı sistemdir.	Tercihen sabit kota ve/veya oranlı kota ile beraber uygulandığında kota düzenlemesi kâğıt üzerinde kalmaktan kurtularak hayata geçirilir. Yönetimin uygulandığı ülkelerden biri Fransa'dır.

Seçim Çevre- si Kotası	Bir seçim çevresinden birden fazla aday seçilmesi halinde uygulanabilen bu yöneme göre, siyasal partiler, her seçim çevresinde, eksik temsil edilen cinsiyetten bir adayı kota ile seçilmek üzere belirlerler. Seçilecek olan aday ise iki yolla belirlenebilir: Ya en çok oyu alan partinin kadın adayı seçilir ya da partisinin oyuna bakılmaksızın en çok oyu alan kadın aday seçilir.	Her seçim çevresinden en az bir tane kadın adayın çıkmasını ve seçilmesini sağlamak amacı halinde tercih edilir.
---------------------------	---	--

Kaynak: (Sayın, 2007:34-35) ve Sitembölükbaşı (2007: 15-16) kaynaklarından uyarlanmıştır.

Bu gerekçe ile cinsiyet kotasının görünmez bariyerleri ve engelleri kaldırmada kullanılabilecek önemli bir araç olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Tablo 2’de şu an farklı ülkelerde uygulama alanı bulan kota örnekleri verilmiştir. Ülkeler sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarına uygun olarak farklı kotalar uygulayabilmekte bazen de kendilerine uygun kota sistemleri yaratabilmektedirler. Kota uygulaması, aday listesi, yönetim organları ve hükümet organları olmak üzere seçim veya atama yolu ile yapılan bütün karar organlarında uygulanabilir (Sayın, 2007: 34).

Ülkelerin bu seçim yöntemini farklı şekilde uyguladığını gösteren örnekler literatürde sıklıkla rastlanmaktadır. Örneğin, kadınların 1944 yılında oy hakkını elde ettiği Fransa yakın zamana kadar parlamentosunda cinsiyet dağılımının eşitsizliği ile göze çarpan bir ülkeyken, 1999 yılında Sosyalist Parti, anayasaya önemli bir değişikliğe, kadın ve erkeklerin seçim temsilciliği ve görevlerine eşit bir şekilde katılımı prensibini getirdi. Bu yeni düzenlemeye göre tek üyeli seçimler hariç olmak üzere, parti listeleri her altı adayda bir cinsiyet değişerek düzenlenecekti. 2000 yılında ise parti listelerinde cinsiyet eşitliğini gözetmeyen, her iki cinsiyetten adaylar arasında %3 ve üzerinde fark olan partilere mali cezalandırmalar uygulanması kararlaştırıldı (Sitembölükbaşı, 2007: 19). Fransa alt meclisinde şu an kadın temsilci oranı %39’dur (IPU, 2018). Benzer bir senaryoyu İsveç’te de görmek mümkündür. Ülkede kadınlar 1919 yılında temsil hakkını elde etmiştir ve bugün parlamentosunun %43,6’sı kadınlardan oluşmaktadır. Yasalar belirli bir kotayı işaret etmese de 1994 yılında Sosyal Demokrat Parti, “sandviç” olarak anılan bir yöntem kullanarak aday listelerinde ikinci ismin kadın olması zorunluluğu getiren parti içi bir düzenleme yapmıştır. Bu gelişmenin ardından İsveç’te pek çok siyasal parti aynı yöntemi kullanmaya başlamıştır (Sayın, 2007: 62). Herhangi bir yasal

düzenleme olmadan partilerin böyle bir uygulamaya gitmesi ve istikrarlı biçimde sürdürmesi göstermektedir ki İsveç'te temsilde cinsiyet eşitliğinin sağlanması fikri toplumsal bilincin bir eseridir.

1931 yılında temsil mekanizmalarına dahil olma hakkına kavuşan İspanyol kadınların bu hakkını sürekli hale getirmek ve görünürlüklerini arttırmak için cinsiyet kotası ile ilgili yasal yaptırımlar bulunmaktadır. Buna göre, siyasi partilere, seçim listelerinde cinsiyet eşitliğini gözeten yönde düzenlemeler yaptırılmış ve zorunlu cinsiyet kotası getirilmiştir. İspanya alt meclisindeki 350 koltuktan 137'sine sahip olan kadınların temsil oranı %39,1'dir (Limanowska, Mackeviciute, Mosca & Murphy, 2016: 17; IPU, 2018). Kadınların temsil oranının her seçim döneminde biraz daha artış gösterdiği İspanya'da, temsilde cinsiyet eşitliği yerleşmeye başlayan bir bilincin varlığını göstermektedir. Kadınların temsil mekanizmalarına 1945 yılında tamamen dahil olduğu İtalya'da ise bugün kadınlar alt mecliste 630 koltuktan 195'ine sahiptir ve temsil oranı %31'dir. İtalyan Anayasası temsilde fırsat eşitliğini sağlamayı devletin görevi saymaktadır. Siyasi parti kotası uygulanan ülkede amaç, temsilde cinsiyet eşitliğini sağlayacak kritik eşiği aşmaktır (Çağlar, 2011: 17; Eroğlu, 2011: 25-27; IPU, 2018).

Kadınların 1961 yılında siyasal temsil hakkına kavuştuğu Ruanda bugün alt meclisinde %61,3 kadın temsilci oranıyla dünya genelinde kadınların temsil mekanizmalarında en çok yer aldığı ülkedir. Anayasa ile kota şartı getirilen Ruanda'da ayrıca yaşamın her alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının takipçisi ve garantörü olarak bir izleme ofisi kurulmuştur (Sayın, 2007: 61-62; IPU, 2018). Güney Afrika'da ise 1930 yılında beyaz kadınlar, 1994 yılında ise siyah kadınlar oy hakkına kavuşmuştur. Yasal bir kota şartının bulunmadığı Güney Afrika'da siyasi partiler tüzükleri ile cinsiyet kotası belirlemektedir. Alt meclisinde %42 kadın temsilci oranına ulaşması göstermektedir ki Güney Afrika'da temsilde cinsiyet eşitliğinin sağlaması fikri, toplumsal bir bilincin ve kadın örgütlerinin ürünüdür (Sayın, 2007: 62-63; Sancar, 2008: 179; IPU, 2018).

Kadınlara oy hakkı veren ilk Avrupa ülkesi olan Finlandiya'da yaygın bir toplumsal cinsiyet eşitliği bilinci görülmektedir. Cinsiyet kotası ile ilgili herhangi bir yasal dayatma, yahut siyasal partilerin uyguladığı herhangi bir kota olmadığı halde bugün Finlandiya meclisinde kadınların temsil oranı %42'dir (Çağlar, 2011: 74; IPU, 2018). Özetle günümüzde 80'den fazla ülkede kadın adaylar için kota uygulaması kabul edilmiştir. Günümüz parlamentolarında en çok kadın olan ülkeler cinsiyet kotalarını kabul etmiş İskandinav ülkeleri

ve çatışmalardan yeni çıkmış tükelerdir. Türkiye'deki tarihsel süreç ve güncel durum ise bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2. Türkiye'de Siyasi Katılım ve Siyasi Partilerin Tüzük ve Programlarında Cinsiyet Eşitliği

Türkiye'de kadın haklarına yönelik mücadelenin düşünsel ve eylemsel temelleri 19. yüzyılın son yarısında atılmıştır. Bu nedenle, 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet'e kadar geçen süreç, feminist literatürde erken dönem hareket-i nisvanı (erken dönem kadın hareketi) olarak anılmaktadır. Erken dönemin öncü isimlerinden Fatma Aliye, Emine Semiye, Şair Nigar ve Makbule Leman, kadınlık mefkuresi kavramını geliştirmişler ve bu kavram etrafındaki düşünceleri ile analizlerini basın organlarında yayımlayarak, seslerini duyurma konusunda önemli adımlar atmışlardır. Kadınlık mefkuresi kavramı, içinde çok çeşitli ve derin anlamlar taşıyan bir biçimde inşa edilmesi bakımından önem taşımaktadır: Kadınların yaşadığı sorunların açığa çıkarılması, bir birey olarak kadının toplumsal yaşamın neresinde konumlanmayı arzu ettiği ve bunlarla ilgili çözüm önerileri. Erken dönem feministlerinin kadınlık mefkuresi kavramı ile dile getirdikleri en önemli talepleri ise gelişme ve ilerleme yoluna dahil olarak, bireysel hürriyetlerini kazanmaktı. Bu dönemde, bilhassa Şair Nigar ve Fatma Aliye'nin yeni bir çalışması yayımlandığında, eserleri Batı basınında yer almakta ve kısa süre içerisinde çevrileri basılmaktaydı (Zihinoğlu, 2016: 42-45).

II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber oluşan özgürlük ortamında kadınların hak ve var oluş mücadelesi hız kazanmış ve harekete yeni soluklar katılmıştır. Dönemin önemli isimlerinden Nezihe Muhiddin, erken Cumhuriyet döneminde de kadın hakları özelinde siyasal hakların tanınması için etkin bir mücadele yürütmüştür. Bu dönemde, örgütlü kadın hareketleri başlamış ve kadınlar, eğitim ve mesleki yeterlilik sağlama, memleket meselelerine çözüm üretme, yardım faaliyetleri yürütme, azınlık kadınların sorunlarını duyurma amaçlı dernekler ile salt politik amaçlar güden feminist dernekler kurmaya başlamışlardır. Kadınlar, erken dönemde olduğu gibi basından faydalanmaya devam etmiş ve kadın düşünürler o güne kadar ilk kez duyulan hukuk-i nisvan (kadın hukuku/hakları) kavramı üzerine inşa ettikleri talepleri kaleme almışlardır: Kadınlar toplumsal yaşam içerisinde hak ettikleri konuma yükseltilmeli, özgür bireyler olarak kamusal alana dahil olmalı, eğitim ve iş yaşamına serbestçe katılmalı, giyimleri konusunda kendi kararlarını verme özgürlüğüne kavuşmalı ve aile hayatı içerisinde eşit söz hakkına sahip olmalıydı (Çakır, 2016:87-132; Zihinoğlu, 2016:54-65).

Geç Osmanlı dönemindeki mücadele ile kadınlar, kendilerine uygun görülen ev içi rollerin dışına adım atmaya başlamış, temel eğitim ve miras gibi konularda kadın-erkek eşitliği sağlanmıştır. 1800'lü yılların sonunda Osmanlı'da kadınlar, modernleşmenin ve mücadelelerinin sonucunda ücretli işçi olarak çalışma hakkına kavuşmuş, 20. yüzyıl başlarında ise çeşitli devlet memurluğu görevlerine kabul edilmişlerdir. Yine 20. yüzyıl başlarında kadınların devam edebileceği lise ve üniversiteler açılmış ve hatta 1915 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde kadın ve erkek öğrenciler beraber eğitim almaya başlamıştır (Gökçimen, 2008:9; Çakır, 2016:59). Kadınların özel alanın dışına çıkmaya başlaması politikleşmelerinin de temelini atmıştır. Zira o vakte kadar salt anne ve eş rollerinin uygun görüldüğü kadınlar, artık toplumsal yaşam içerisinde daha fazla statü istemeye, istekleri için kararlılıkla mücadele etmeye ve kendilerini savunmaya başlamışlardır (Gökçimen, 2008:9-10).

II. Meşrutiyet dönemiyle beraber hız kazanan kadın hareketi, bir sonraki dönem için daha coşkun bir aktivizmi de beslemekteydi: Oy hakkı mücadelesi (Berktaş, 2004:12; Zihinoğlu, 2016:119). Cumhuriyetin ilanı ile birlikte oluşan özgürlük ortamının, kadınların siyasi haklarını da beraberinde getirdiği düşüncesini Türk Kadını adlı eserinde Nezihe Muhiddin şu sözlerle aktarmaktadır:

Aramızda birçok defalar görüşme ve tartışmalar yapılmış ve bitmişti. Kayıtsız ve şartsız bütün arkadaşlarım cumhuriyet ilkeleri etrafında toplanmakta birleşmişlerdi. Henüz siyasal haklarımızı almamıştık. Fakat cumhuriyetimizin dayandığı demokrasi, temelde haklarımızı sağlamış bulunuyordu. (...) Süratle demokrasinin bütün gereklerini hazırlamak ilk işimiz olacaktı (Baykan & Ötüş-Baskett, 2016:142-3).

Haziran 1923'te Nezihe Muhiddin önderliğinde toplanan bir grup kadın, Kadınlar Halk Fırkası adıyla bir siyasi parti kurmaya karar vermiş ve parti tüzüğü ile programını İçişleri Bakanlığı'na sunmuştur. Fırkanın kurucuları, ülkenin mutluluğu ve kurtuluşu ilkeleri etrafında birleştiklerini ve bu amaç için üstlerine düşen görevleri yerine getireceklerini duyurmaktaydı. 27 maddeden oluşan tüzükte, partinin amaçları ilk dokuz maddede aktarılıyordu. Buna göre, kadınlar siyasal hakları için yalnız fikri olarak değil, fiili olarak da mücadele edecek; milli bir ekonomi yaratmayı hedefleyen ekonomi planları kadınları da içerecek biçimde düzenlenecek; yetim ve şehit çocukları ile dul ve düşkün durumdaki kadınların yaşam standartlarının yükseltilmesi için yardım faaliyetleri düzenlenecek; kadınların ve kız çocuklarının eğitimine

önem verilecek; savaş hallerinde kadınlar da askerlik yapacak; aile ve evlilik kurumlarında kadınların haklarını gözeten yasal düzenlemeler yapılacaktır. Bakanlığın başvuruya cevabı sekiz ay beklendikten sonra nihayet gelmiş ancak kadınların henüz siyasi hakları olmadığı için bir fırka kurmalarının da mümkün olmadığı gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. Bu tarihten sonra ise tüzükten, kadınların siyasal yaşama katılması ve askerlik yapması maddeleri çıkartılarak, Türk Kadınlar Birliği adıyla bir dernek kurmak için tekrar başvuru yapılmış ve çok geçmeden de bu talep onaylanmıştır (Güç, 2017:22-3; Zihinoğlu, 2016, s. 127-52).

Türk Kadınlar Birliği bir müddet kadınların eğitim ve çalışma hayatına katılımı için faaliyetler yürütmüş ve Kadın Yolu adlı bir dergi de çıkarmaya başlamıştır. 1927 yılına kadar geçen süreç içinde 30 sayı çıkan dergide, kadınların toplumsal yaşamda sahip olması gereken eşitlik hakları üzerine yazılar yayımlanmıştır. Bu yayınların söylemleri gittikçe sertleşirken, nihayetinde yeniden kadının siyasal haklarının tanınması gereğinde ısrar edilmeye başlanmış, ilaveten Mart 1927’de düzenlenen kongre ile kadınların siyasal yaşama katılması için yürütülecek mücadeleye dair ilke yeniden tüzükte yerini almıştır. Bu olayın ardından ise hem dernek içerisindeki fikir ayrılıkları hem de yukarıdan gelen baskı nedeniyle Nezihe Muhiddin dernekten ihraç edilmiştir (Güç, 2017:24; Zihinoğlu, 2016: 220-44).

Nezihe Muhiddin’in dernekten ihraç edilmesinin ardından Türk Kadınlar Birliği, kadınların siyasal haklarına kavuşması ve toplumsal yaşama tam katılımın sağlanması yönündeki direniş politikalarını terk ederek, yardım faaliyetlerine yönelmiştir. 1930 yılında belediye seçimlerinde kadınların katılım hakkı tanınırken, 1933 yılında ihtiyar meclisi seçimleri ve 1934 yılında ise genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkının kabulü ile Türkiye’de kadınların siyasal yaşama katılımı önündeki yasal engeller kaldırılmış oldu. 1935 yılında yapılan seçimlerde meclise 18 kadın vekil girdi, bu sayı koltukların %4,5’ine tekabül etmekteydi (Arat, 1998:252-3; Çelebi, 2015:182; Baykan ve Ötüş-Baskett, 2016:23). Bu tarihten sonra Türkiye’de kadın hareketi 1970’li yıllara kadar bir suskunluk sürecine girmiştir (Tekeli, 1998:337).

1935-1970 yılları arasında meclise giren kadın vekillerin oranı dalgalı bir seyir izlemiş ve 1935 yılındaki oran geçilemediği gibi sürekli altında kalmıştır. Arat, bu yıllar arasında meclise giren kadın vekillerin başlarda kendilerini kadınların temsilcisi olarak tanımladıklarını, zaman içerisinde ise kendilerini ulusun temsilcisi olarak gördüklerini kaydetmiştir (Arat, 1998:252-66). Kandiyoti ise kadın vekillerin, kadınlık kimliklerinden sıyrılarak, kamusal

rollerini ‘erkek olmayan’ bir kimlikle ifa ettiklerini ileri sürmüştür. Bir başka ifadeyle, kadınların ‘erkekler dünyasında’ var olması ve saygınlık görmesi için maskülen bir görüntü çizmenin gerekli olduğuna inanılmıştır (Kandiyoti, 2011:338-9). Kadınlara bakanlık düzeyinde yer verilmesine ise ilk kez 1971 yılında 33. hükümette rastlanmaktadır. 1993 yılında ise ilk kez bir kadın başbakan seçilmiş ve onun kurduğu 50. hükümette 4 kadın bakana yer verilmiştir (Tan vd., 2008:220; www.basbakanlik.gov.tr, 2018).

1970’li yıllarda feminist hareketin yeniden uyanmasına neden, eşitlik sorunuuydu. Var olan şartlarda kadınlar ve erkeklerin kamusal yaşama katılımı önünde hiçbir yasal farklılık yoktu ve fakat fiiliyatta eşitlik hakkı erkeklerden yanaydı. Yönetim, yargı ve aile dahil toplumsal yaşamın tüm kurumları, eril kurumlardı. Kadınlar özel alana itilmeye, görmezden gelinmeye ve toplumsal yaşamda eş ve anne rollerinden öteye geçmek istediğinde engellerle karşılaşmaya devam ediyordu. Bu düşünsel temeller üzerine inşa edilen özel olan politiktir söylemiyle beraber 1980’lerin başlarında bilinç yükseltme toplantıları düzenlenmeye, Batı’da üretilen feminist eserler çevrilmeye, özgün çalışmalar üretilmeye başlandı. 1990’lı yıllarda ise düşünsel temeller kurumsallaşma eğilimine girdi ve ayrıca farklı feminizmler doğmaya başladı. Kadınlar artık farklı kurumsal yapılar altında, kadınların yaşadığı sorunları farklı açılardan ele almaktaydı ve yer yer fikir çatışmasına girebiliyorlardı. Bu ortamda oluşturulan bazı kurumlar ise tüm kadın örgütlerinin ortak eleştirileri ve taleplerine hitap ediyordu. 1996 yılında kurulan Uçan Süpürge ve 1997 yılında kurulan Ka-Der, bu kurumların bazılarıdır. Uçan Süpürge, farklı kadınlık deneyimleri arasında bağ kurmak ve kadınların kendi aralarında bilgi ve deneyimlerini paylaşmalarını sağlamak hedefiyle yola çıkmıştı. Ka-Der ise kadınların siyasete aktif katılımını teşvik etmek ve desteklemek amaçları üzerine inşa edilmişti. Kadınların temsil mekanizmalarında daha fazla yer almasının, kadına yönelik sorunların çözümünde en etkin yol olacağı savından hareketle, cinsiyet kotası uygulamasına geçilmesi taleplerini bugün hala sürdüren Ka-Der, eğitim, araştırma ve kamuoyu baskısı gibi mücadele yollarını kararlılıkla sürdürmektedir (Çakır, 2001:385-99; Bora, 2002:112-24; Kardam ve Ecevit,2002:93-9; Yılmaz, 2015:533-53; ka-der.org.tr, 2016).

Bugün dünyanın pek çok ülkesinde, eşit bir yaşama giden yolun parlamentolardan geçtiği genel geçer bir kabul haline gelmiştir. Bu doğrultuda kimi ülkeler parlamentolarında temsil eşitliğini sağlamak için cinsiyet kotası şartı getiren yasal düzenlemeler yaparken, kimi ülkelerde eşitlik, siyasi partilerde kendiliğinden gelişen bir bilinç ile yerleşmektedir. T.C. Anayasası 10. Maddesine 2004 yılında eklenen ve 2010 yılında yeniden düzenlenen bir

fıkraya göre; “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı yorumlanamaz.” Türkiye’de kadın örgütleri işte bu anayasa metnine dayanarak, seçim yasasına kota şartı getiren bir düzenleme yapılması için senelerdir ısrar etmektedir.

Bu bölümün geriye kalanında, Türkiye’deki siyasi partilerin siyasal katılımında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması konusuna yaklaşımları tüzük, program ve yönetmelikler özelinde detaylı bir şekilde incelenecektir. Bunun için çalışma boyunca ve ilgili literatür taraması yapılırken hangi araştırma sorularının sorulduğu ve bulguların neye göre toplandığını şu şekilde özetleyebiliriz:

1. *TBMM’de parti grubu bulunan siyasi partilerin tüzük ve programlarında cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet, kota ve kadın ifadeleri geçiyor mu?*
2. *Geçiyorsa, bu ifadeler siyasi katılım ile bağlantılı olarak kullanılmış mı?*
3. *Partiler, kadın kolları örgütlenmelerine yer vermiş mi? Bu örgütlenmelerin yönetmeliklerinde cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet, kota ve kadın ifadeleri geçiyor mu?*
4. *Partilerin siyasette kadın katılımını artırma amacı var mı? Var ise bir eylem planları var mı?*
5. *Bu partilerin meclisteki kadın temsilci oranı nedir?*

2.1. AKP Tüzük ve Programı

AKP parti tüzüğü incelendiğinde, yedinci ayırımının *Yan Kuruluşlar* başlığı altında *Kadın ve Gençlik Kolları* ile ilgili düzenlemelere yer verildiği görülmektedir. Buna göre, parti üyesi olan her kadın, kadın kolu üyeliği ile ilgili deftere de kaydının yapılmasıyla beraber kadın kolu üyeliğine katılmış olmaktadır. Kadın kolları ile ilgili düzenlemeler ise *Parti Teşkilatı Yönetmeliği* içerisinde yapılmıştır. Burada, siyasal katılımında cinsiyet eşitliği ile ilgili herhangi bir ifade bulunmamaktadır (www.akparti.org.tr, 2016b).

Parti programının *Temel Haklar ve Siyasi İlkeler* başlığı altında; “Kadın, çocuk ve çalışma hayatına ilişkin hak ve özgürlük alanlarında uluslararası standartlar ülkemizde de eksiksiz uygulanacaktır.” ifadesine yer verilmiştir.

Parti programının Kadın başlığı altında ise kadınların yaşadığı sorunların çözümünün partinin öncelikleri arasında olduğu ifade edilmiştir. Bu doğrultuda belirlenen hedefler arasında kadınların parti üyeliği ve siyasal katılımının özendirilmesi, kadın örgütlerinin desteklenmesi, kadına yönelik şiddet ve istismarın önlenmesine dair düzenlemelere yer verilmesi, kadınların eğitimine ve meslek edinmelerine önem verilmesi, CEDAW ilkelerinin hayata geçmesinin sağlanması sayılmıştır (www.akparti.org.tr, 2016a).

AKP parti tüzük ve programı incelendiğinde, bu metinlerde “cinsiyet eşitliği”, “toplumsal cinsiyet” ve “kota” kelimelerinin geçmediği görülmüştür. Ayrıca, belirlenen hedefler arasında kadınların parti üyeliği ve siyasal katılıma özendirilmesi sayılmış ancak konuyla ilgili bir plan belirtilmemiştir (www.akparti.org.tr, 2016a ve 2016b).

Kasım 2015’te yapılan genel seçimlerin kesin sonuçlarına göre Adalet ve Kalkınma Partisi’nden seçilmiş olan 317 milletvekilinden 34’ü kadındır. Bu sayılara göre sandıktan çıkan kadın milletvekillerinin oranı %10,73’dür (www.ysk.gov.tr, 2015).

2.2. CHP Tüzük ve Programı

CHP parti tüzüğünde, partinin ilke ve değerleri arasında “kadın erkek eşitliğine inanan” ifadesine, amaçları arasında ise “Cinsiyet eşitliğinin toplumsal yaşamın her alanında uygulanmasını sağlamak” ifadesine yer vermektedir. Ayrıca parti tüzüğünde, Cinsiyet Kotası adlı bir başlığa da yer verilmiştir. Buna göre, 61a sayılı maddede; “Partinin katıldığı milletvekili genel seçimlerinde merkez yoklaması yoluyla belirlenecek adayların saptanmasında, Parti Meclisi seçiminde, il, ilçe, belde yönetim organlarının seçiminde, il genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri için adayların saptanmasında, kongre ve kurultay delegesi seçimlerinde en az yüzde otuz üç (33) cinsiyet kotası uygulanır.” ilkesine yer verilmiştir. Ancak kota ile ilgili tüzük maddesinin üçüncü fıkrasında “Her iki cinsiyetten yeter sayıda aday çıkmazsa, katılan adaylarla seçim yapılır.” ibaresi bulunmaktadır (www.chp.org.tr, 2018). Bu ibare, kotanın sağlanmaması halinde herhangi bir yaptırım uygulanmayacağı anlamına geldiği için cinsiyet kotasının istismara açık olduğu anlaşılmaktadır.

Parti tüzüğünde, CHP parti örgütlenmesinin bileşenleri arasında *Kadın Kolları* da yer almaktadır. Ayrıca tüzükte, partinin genel başkan yardımcısının görevleri arasında, kadın örgütlenmesi ve politikaları sayılmaktadır. Senede en az bir kez *Kadın Kurultayı* toplanacağı ve seçimlere yönelik eylem planları hakkında öneriler hazırlayacağı da belirtilmiştir (www.chp.org.tr, 2018).

CEDAW ve kadın haklarına yönelik tüm uluslararası sözleşmelerin desteklendiği vurgulanan CHP parti programında, öncelik verilecek konular arasında “cinsiyet eşitliği” de sayılmaktadır. Buna göre, kadın ve erkeklerin yönetim ve siyaset de dahil yaşamın her alanında eşit hak ve imkanlara sahip olabilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır (www.chp.org.tr, 2015b).

Parti programında, *Hedefimiz: Kadını Erkeği Her Alanda Eşit Türkiye* başlığı altında kadın sorununun bir demokrasi, insan hakları ve eğitim sorunu olduğuna değinilmiş, kadınlara her alanda fırsat eşitliği sağlanması gereği vurgulanmıştır. Ayrıca yine bu başlık altında, kadınların karar alma mekanizmalarına katılımını arttırmak için parti üyesi kadınların seçimlerde aday olmasının teşvik edileceği belirtilmiştir. Başka bir başlık altında ise kadınların siyasi partilerde ve siyasette daha aktif olmalarının sağlanacağı vurgulanmıştır. Kadınların sorunlarının çözümü için ise şu şekilde bir vaatte bulunulmuştur: “*Kadın Veri Merkezi, Kadın Merkezleri ve Ulusal Kadın Konseyi kurulacak, kadın sorunları katılımcı bir yaklaşımla çözümlenecektir.*” (www.chp.org.tr, 2015b)

CHP Kadın Kolları Yönetmeliği'nde kadın kollarının kuruluş amaçları arasında, kadınların yaşamın her alanında eşit ve özgür bireyler olarak yer almalarını sağlamak amacına yer verilmiş ve yönetmeliğin devamında da bu amaç birkaç kez daha tekrar edilmiştir (www.chp.org.tr, 2015a).

Kasım 2015'te yapılan genel seçimlerin kesin sonuçlarına göre Cumhuriyet Halk Partisi'nden seçilmiş olan 134 milletvekilinden 21'i kadındır. Bu sayılara göre sandıktan çıkan kadın temsilci oranı %15,67'dir (www.ysk.gov.tr, 2015).

2.3. HDP Tüzük ve Programı

HDP parti tüzüğünün *Amaç* bölümünde; “*Siyasal, ekonomik ve toplumsal yaşamın her alanında cinsiyetler arası eşitsizliğe karşı çıkarak, erkek egemen sistemin ve kadınlara yönelik şiddetin ortadan kaldırılması için mücadele etme*” amacına da yer verilmektedir. Ayrıca, *Örgütlenme İlkeleri ve İç İşleyiş* başlığı altında da “*Tüm karar alma mekanizmalarında kadınlar lehine en az eşit temsili esas alır ve uygular*” ve “*Partide bütün üyeler eşittir ve eşit haklara sahiptir.*” ifadelerine yer verilmiştir (www.hdp.org.tr, 2014).

Parti tüzüğünde, parti örgütlenmesinin temel organları arasında Kadın Meclisi sayılmıştır. Bu meclis ile ilgili olarak, parti üyesi kadınların, kadınlara özgü sorunların çözümü amacıyla ve kadın sorunları ile ilgili çalışmalar yürütmek üzere kurulduğu ifade edilmiştir (www.hdp.org.tr, 2014). Bu nedenle

diğer partilerde görülen kadın kollarına bir alternatif olarak geliştirildiği anlaşılmaktadır.

HDP tüzüğünde, TBMM’de grubu olan diğer siyasi partilerden farkla “eş başkanlık” kavramına yer verildiği görülmektedir. Bu kavram, partinin yukarıda da bahsedilen örgütlenme ve iç işleyiş ile ilgili ilkelerinde yapılan “en az eşit temsil” vurgusunun bir gereği olarak uygulama bulmaktadır. Buna göre, parti örgütü organlarında seçilen her başkan için parti üyeleri arasında farklı cinsiyetten bir başkan daha seçilmektedir. TBMM grubu için seçilecek eş başkanlar ise grup üyeleri arasında belirlenmektedir (www.hdp.org.tr, 2014).

HDP programında, cinsiyetçi uygulamaların ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin karşısında durulduğu, parti içi örgütlenmelerin de cinsiyetçilikten uzak biçimde oluşturulduğu vurgulanmıştır. Parti programında, temsilde eşitlik sağlanması için kota uygulamalarının desteklendiğine de değinilmiştir. Ayrıca partinin, kadınların eşit katılım ve temsil hakkına sahip olduğunu kabul ettiği ve bu bilinci yaygınlaştırma amacı güttüğü vurgulanmıştır (www.hdp.org.tr, 2015b).

Parti örgütü içerisinde kadın kollarına yer vermeyen HDP bunun yerine, yukarıda da bahsedildiği üzere, kadın meclisi alternatifini geliştirmiştir. Bu meclisin tanıtım metninde ise meclisin temel amaçları arasında, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele ve siyasal katılımı eşitlik sayılmış, bu ifadelerle metnin geri kalanında da sıklıkla değinilmiştir (www.hdp.org.tr, 2015a).

Kasım 2015’te yapılan genel seçimlerin kesin sonuçlarına göre Halkların Demokratik Partisi’nden seçilmiş olan 59 milletvekilinden 23’ü kadındır. Bu sayılara göre meclisteki kadın temsilci oranı %38,98’dir. (www.ysk.gov.tr, 2015). Parti tüzüğünde kota ile ilgili net bir düzenleme geçmemesine rağmen ulaşılan bu oran göstermektedir ki parti içinde yerleşmiş bir cinsiyet eşitliği bilinci mevcuttur.

2.4. MHP Tüzük ve Programı

MHP tüzük ve programında “cinsiyet eşitliği”, “toplumsal cinsiyet” ve “kota” kavramlarına hiç değinilmezken, kadınların yaşadığı sorunlardan da bahsedilmemiş ve hatta “kadın” kelimesi, partinin yan kuruluşları arasında olan kadın kolları dışında hiç geçmemiştir (www.mhp.org.tr, 2009c).

Parti programında, kadınlara dair ifadelerin *Aile, Kadın ve Çocuk* başlığı altında yer verildiği görülmektedir. Burada, kadına karşı her türlü hukuki ve fiili istismarın karşısında durulduğu belirtilerek, kadınların eğitim düzeylerinin yükseltileceği, istihdamlarının arttırılacağı ve karar alma mekanizmalarına daha fazla dahil olmalarının teşvik edileceği vaat edilmiştir (www.mhp.org.tr, 2009b).

MHP *Kadın Kolları Yönetmeliği*'nde *Amaç ve Temel İlkeler* başlığı altında, “*Türk kadınının siyasete daha aktif katılımını ve Ülke nüfusundaki oranına uygun olarak parlamentoda temsilini sağlamak.*” ifadesine yer verilmiştir (www.mhp.org.tr, 2009a). Bu ifadenin temsilde eşitlik ile bağlantısını kuracak bir yorum yapmak mümkün olsa da metinde böyle bir ilke açıkça geçmemektedir.

Kasım 2015'te yapılan genel seçimlerin kesin sonuçlarına göre Milliyetçi Hareket Partisi'nden seçilmiş olan 40 milletvekilinden 3'ü kadındır. Bu sayılara göre, meclisteki kadın temsilci oranı %7,5'tir ve bu oran ile en az kadın milletvekili çıkarmış partidir (www.ysk.gov.tr, 2015).

Tablo 3: Kasım 2015 seçimlerinde partilerin çıkardığı temsilci sayıları, kadın temsilci sayısı ve oranı.

PARTİ ADI	TOPLAM MİLLETVEKİLİ	KADIN	TEMSİL ORANI %
AKP	317	34	10,73
CHP	134	21	15,67
HDP	59	23	38,98
MHP	40	3	7,5
TOPLAM	550	81	14,73

Kaynak: (www.ysk.gov.tr, 2015).

Tablo 4: Güncel duruma göre siyasi partilerin temsilci sayıları, kadın temsilci sayısı ve oranı.

PARTİ ADI	TOPLAM MİLLETVEKİLİ	KADIN	TEMSİL ORANI %
AKP	316	34	10,76
CHP	131	19	14,5
HDP	48	17	35,42
MHP	35	3	8,57
TOPLAM	537	74	13,78

Kaynak: (www.tbmm.gov.tr; 2018).

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde 80'den fazla ülkede kadın adaylar için cinsiyet kotası uygulaması kabul edilmiştir. Bugün parlamentolarında en çok kadın bulunan ülkeler, cinsiyet kotalarını kabul etmiş İskandinav ülkeleri ve çatışmalardan yeni çıkmış Afrika ülkeleridir. Nitelikli, sürdürülebilir ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabildiği kamu politikalarının üretilmesi için erkekler kadar kadınların da bu sürece dahil olabilmesi son derece önemlidir. Bu durum, kadınların, geleneksel toplum yapılarının kendilerine yüklediği görev ve sorumlulukları kabullenerek toplumsal yaşamda silikleşmeleri ile değil, ancak siyasal, sosyal ve ekonomik alanda daha görünür olmaları ile mümkün olabilir.

Türkiye'de politika ve dolayısıyla karar alma mekanizmaları, patriarkal yapı elinde şekillenmektedir. Bu nedenle de kadınlar, ülkenin siyasal karar organlarında sembolik bir görünürlükten daha fazlasına ulaşamamaktadır. Temsil mekanizmalarında kadın görünürlüğü sorununun çözümü, siyasal temsilde erkek egemenliğine son verecek yasal düzenlemeler ile mümkün olacaktır. Başka bir ifadeyle, kadınların politikadaki sembolik konumu ancak seçim yasasında yapılacak ilgili değişiklikle, siyasi partilere katı bir kota zorunluluğu getirilmesi ile aşılabilecektir. Bu doğrultuda, bireylerin siyasete aktif katılımı teşvik edilmeli, aktif katılımının önünde fiziksel ve/veya toplumsal engeller bulunan bireyler ve dolayısıyla kadınlar için nitelikli bir temsil mekanizmasının geliştirilmesi yoluyla daha demokratik bir toplum yapısı oluşturulmalıdır. Bu bağlamda, cinsiyet kotası, fırsat eşitliği ilkesinin ve Anayasanın 10. maddesinin bir gereği olarak, kadınların politikaya aktif katılımının önündeki engeller kaldırılınca dek uygulanmalıdır. Kadınların ve erkeklerin, ulusal ve yerel meclislerin tüm karar alma seviyelerine eşit katılımlarını sağlamak ve bu eşitliğin sürekliliğini garanti edecek politika ve stratejiler Türkiye'de acilen çözülmesi gereken bir toplumsal sorundur.

Kadınların siyasal katılımını arttırmak amacıyla yapılacak bir yasal düzenlemenin, cinsiyet kotası uygulamasını siyasi partilerden başlatması halinde, uygulama zamanla siyasi partilerin her düzey karar organına yerleşecektir. Kotanın istismar edilmesinin önü ise -Fransa'da uygulanana benzer biçimde- mali kısıtlama cezaları ile yahut boş koltuk yönteminin uygulanması ile kesilebilir. Bu süreçte, elbette ki parti içindeki kadın gruplarının da baskı uygulamaları hızlandırıcı rol oynayacaktır. Ayrıca, var olan haliyle Türkiye'de seçmenler, seçimlerde partilerin önlerine getirdiği aday listelerine oy vermektedirler. Listeler ise ön seçim ya da merkez yoklaması yoluyla hazırlanmakta, genellikle de parti liderinin istekleri doğrultusunda

şekillenmektedir. Bu nedenle aday listelerinde kadın aday sayısının artması ve elbette ki seçilebilecek sıralara yerleştirilmeleri için fermuar tipi liste oluşturulmasını zorunlu kılacak yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır.

DİPNOTLAR

- 1 Bu makalenin genişletilmemiş özet hali, 6 Nisan 2018 tarihinde İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde düzenlenen “Avrupa Birliği'nin Kadının Kalkınması ve Toplumsal Cinsiyet Politikalarındaki Rolü Çalıştayı” nda sözlü olarak sunulmuştur. Makale olarak yayınlanma aşamasında ise yeni bilgiler ve istatistiki veriler eklenmiştir.
- 2 Bu çalışmada sıklıkla kullanılacak olan siyasi katılım kavramı ise aktif katılım halini; aktif katılım kavramı ise siyasi bir mevki için aday olma/ siyasi bir mevki sahibi olma durumunu ifade edecektir.
- 3 Belirtilen sayı ve oran, seçim sonuçlarını yansıtmaktadır. Güncel duruma göre, TBMM'deki 537 milletvekilinden 74 tanesi kadındır ve kadın temsilci oranı %13,78'dir (TBMM, 2018).

KAYNAKÇA

- AKP. (2016a). *Parti Programı*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: <https://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi>
- AKP. (2016b). *Parti Teşkilatı İç Yönetmeliği*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: <https://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-yonetmelikleri>
- AKP. (2016c). *Parti Tüzüğü*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: <https://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu>
- Arat, Y. (1998). Türkiye'de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal Rollerini, 1934-1980. A. Berktaş (Ed.). *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (s. 249-266). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Başak, S. (2012). *Cam Tavanlar*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: <http://www.koksav.org.tr/arsiv/200911209.pdf>
- Baykan, A. & Ötüş-Baskett, B. (2016). *Nezihe Muhiddin ve Türk Kadını 1931*. İstanbul: İletişim Yayınları

- Berktaş, F. (2004). *Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye*. Erişim Tarihi: 16.05.2018, Erişim Yeri: https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf
- Bora, A. (2002). Bir Yapabilirlik Olarak Ka-Der. A. Bora & A. Günel (Ed.), *90'larda Türkiye'de Feminizm* (s. 109-124). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burbridge, L. C. (1994). *The Glass Ceiling in Different Sectors of the Economy: Differences Between Government, Non-Profit, and For-Profit Organizations*. Glass Ceiling Commission, US Department of Labor, Washington. Erişim tarihi: 10.04.2018, Erişim Yeri: https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1121&context=key_workplace
- CHP. (2015a). *Kadın Kolları Yönetmeliği*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: <https://www.chp.org.tr/Assets/dosya/chp-yonetmelikleri-2015-01-12.pdf>
- CHP. (2015b). *Parti Programı*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: <https://www.chp.org.tr/Assets/dosya/chp-program-2015-01-12.pdf>
- CHP. (2018). *Parti Tüzüğü*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: http://cdn.chp.org.tr/cms/0/Folder/CHP_Tuzuk_10_03_2018.pdf
- Cotter, D., Hermsen, J., Ovadia, S., Vanneman, R., (2001), "The Glass Ceiling Effect", The University Of North Carolina Press Social Forces, 80(2), 655-682. Erişim tarihi: 11.04.2018, Erişim yeri: <https://sci-hub.tw/https://doi.org/10.1353/sof.2001.0091#>
- Çağlar, N. (2011). *Kadının Siyasal Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim yeri: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/213982>
- Çakır, S. (2001). Bir'in Nostaljisinden Kurtulmak: Siyaset Teorisine ve Pratiğine Cinsiyet Açısından Bakış. A. İlyasoğlu & N. Akgökçe (Ed.), *Yerli Bir Feminizm Doğru* (s. 385-422). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çakır, S. (2016). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çelebi, Ö. (2015). Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Siyasi Karar Alma Mekanizmalarına Etkisi. S. O. Yücel ve S. Ü. Erbilen (Ed.), *Neoliberal*

Söylem ve Cinsiyet Çalışmaları (181-187). Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi.

Demir, Z. (2015a). *Kadınların Siyasete Katılımı ve Katılımı Artırmaya Yönelik Stratejiler*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim yeri: <http://kadinrastirmalari.kadem.org.tr/kadınların-siyasete-katılımı-ve-katılımı-artırmaya-yönelik-stratejiler/>

Demir, Z. (2015b). *Türkiye’de Kadın ve Siyaset*, Kadim Yayınları, Ankara.

Donovan, J. (2015). *Feminist Teori*. (A. Bora, M.A. Gevrek ve F. Sayılan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Eroğlu, F. (2011). *Avrupa Ülkeleri Anayasalarında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın-Erkek Eşitliği ile İlgili Düzenlemeler*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim yeri: <http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/02/Avrupa-ulkelerinde-Kadin-Erkek-esitligi.pdf>

Folke, O., & Rickne, J. (2016). The glass ceiling in politics: Formalization and empirical tests. *Comparative Political Studies*, 49(5), 567-599. Erişim tarihi:10.04.2018, Erişim yeri: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0010414015621073>

Gökçimen, S. (2008). *Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim yeri: <http://www.antalyakadınmuzesi.org/dosyalar/dosyalar/%C3%9CÜlkemizde%20Kad%C4%B1nlar%C4%B1n%20Siyasi%20Hayata%20Kat%C4%B1l%C4%B1m%C3%BCadelesi.pdf>

Gökkaya, V. B. (2014), Cam Tavan, Kadın Ve Ekonomik Şiddet. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 26 , p. 371-383, Summer II 2014, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2385> Erişim tarihi:10.04.2018, Erişim yeri: http://www.jasstudies.com/Makaleler/1143707564_26-Yrd.%20Do%C3%A7.%20Dr.%20Veda%20B%C4%B0L%C4%B0CAN%20G%C3%96KKAYA.pdf

Güç, H. (2017). *Feminist Hareketin Öznesi Nezihe Muhittin, Hayatı ve Romancılığı*. Samsun: Etüt Yayınları.

- Güner, U. (2016). *İşyerinde açılmamak tercih değil zorunluluk*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim yeri: <http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=20869>
- Güneş-Ayata, A. (2011). Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı. Ş. Tekeli (Ed.). *1980’ler Türkiye’de Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (s. 261-278). İstanbul: İletişim Yayınları.
- HDP. (2014). *Parti Tüzüğü*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: <http://www.hdp.org.tr/tr/parti/parti-tuzugu/10>
- HDP. (2015a). *Kadın Meclisi Tanıtım*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: <http://www.hdp.org.tr/tr/kadin/kadin-meclisi/kadin-meclisi-tanitim/8825>
- HDP. (2015b). *Parti Programı*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: <http://www.hdp.org.tr/tr/parti/parti-programi/8>
- IPU. (2018). *Women in National Parliaments*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: <http://archive.ipu.org/wmn-e/arc/classif010118.htm>
- 62
- Ka-Der (2016). *Hakkımızda*. Erişim Tarihi: 16.05.2018, Erişim Yeri: <http://ka-der.org.tr/hakkimizda/>
- Kandiyoti, D. (2011). Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğin Çözümlemesine Yönelik Notlar. Ş. Tekeli (Ed.). *1980’ler Türkiye’de Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (s. 327-340). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kapani, M. (2015). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Big Bang Yayınları.
- Kardam, F., & Ecevit, Y. (2002). 1990’ların Sonunda Bir Kadın İletişim Kuruluşu: Uçan Süpürge. A. Bora, & A. Günal içinde, *90’larda Türkiye’de Feminizm* (s. 87-108). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Limanowska, B., Mackeviciute, I., Mosca, M. Ve Murphy, T. (2016). *Siyasi Karar Alma Sürecinde Cinsiyet Eşitliğinin Arttırılması: İyi Uygulamalar*. (Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü, Çev.) Lüksemburg: Lüksemburg Avrupa Birliği Yayınlar Ofisi.
- MHP. (2009a). *Kadın Kolları Yönetmeliği*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: <http://www.mhpkadinkollari.org/index.php?sayfa=14>

- MHP. (2009b). *Parti Programı*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/program/mhp/mhp_tarihcesi.html
- MHP. (2009c). *Parti Tüzüğü*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/tuzuk/mhp/siyasi_parti_tuzugu.html
- Pande, R., and D. Ford, (2011), “Gender Quotas and Female Leadership: A Review”. Washington DC: Worldbank, Erişim tarihi:10.04.2018, Erişim yeri: http://scholar.harvard.edu/files/rpande/files/gender_quotas_-_april_2011.pdf
- Pyeatt, N., & Yanus, A. B. (2018). Increasing Women’s Political Participation: The Role of Women-Friendly Districts. Representation, 1-15. Erişim tarihi:11.04.2018, Erişim yeri: <https://sci-hub.tw/10.1080/00344893.2018.1438306>
- Sancar, S. (2008). *Türkiye’de Kadınların Siyasal Kararlara Eşit Katılımı*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/210983>
- Sayın, A. (2007). *Kota El Kitabı “Geçici Özel Önlem Politikası: Kota”*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim yeri: <http://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2017/08/kota-el-kitabi.pdf>
- Sitembölükbaşı, Ş. (2007). *Kadınların Siyasal Hayata Etkin Katılımının Bir Aracı Olarak Seçimlerde Kota Uygulamaları*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim yeri: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sduibfd/article/viewFile/5000122647/5000112952>
- Tan, M., Ecevit, Y., Sancar-Üşür, S. & Acuner, S. (2008). *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*. Erişim Tarihi: 16.05.2018, Erişim Yeri: <http://tusiad.org.tr/yayinlar/raporlar/item/3667-turkiyede-toplumsal-cinsiyet-esitsizligi-sorunlar-ocelikler-ve-cozum-onerileri>
- TBMM. (2018). *Cinsiyete Göre Dağılım*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim
- T.C. Başbakanlık. (2018). *Geçmiş Hükümetler*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx

Tekeli, Ş. (1998). Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir İnceleme. A. Berktaş (Ed.). *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (s. 337-346). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

The Guardian. (2011). *A Timeline of Women's Right to Vote – Interactive*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim yeri: <https://www.theguardian.com/global-development/interactive/2011/jul/06/un-women-vote-timeline-interactive>

TUIK. (2018). *Adalet ve Seçim İstatistikleri*. Erişim Tarihi: 12.04.2018, Erişim Yeri: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

World Bank Gender Statistics Database, (2017), Erişim tarihi:10.04.2018, Erişim yeri: <http://data.worldbank.org/data-catalog/gender-statistics>

Yılmaz, İ. (2015). Hareket ve Kurumsallaşma Arasında Türkiye’de Kadın Mücadelesi: Eşitlik, Özgürlük, Farklılık. D. Çetinkaya (Ed.), *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim* (s. 533-575). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yüksek Seçim Kurulu. (2015). *26. Dönem Milletvekili Genel Seçimi-Siyasi Partilerin Kazandıkları Milletvekillerinin Cinsiyet Dağılımı*. Erişim Tarihi: 17.05.2018, Erişim Yeri: <http://www.ysk.gov.tr/tr/1-kasim-2015--26-donem-milletvekili-genel-secimi/3413>

Zihinoğlu, Y. (2016). *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İstanbul: Metis Yayınları.